

УДК 876.18.6

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ
ЖАҒДАЙЫНА ДАЯРЛАУ**

Озат Бердыгуль

[*berdigul2320@gmail.com*](mailto:berdigul2320@gmail.com)

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Педагогика және Психология білім беру
бағдарламасының магистранты Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі - С.К.Ахтанова

Қазіргі заманғы социологиялық, психологиялық және педагогикалық зерттеулер бүгінгі биогендік, социогендік және психогендік сияқты көптеген факторлардың әсерінен дамуында және мінез-құлқында әр түрлі ауытқулары бар балалар көбейіп келе жатқандығын анықтайды. Қазақстан үшін дәстүрлі білім беру жүйесінде дамуында ауытқулары бар бір немесе басқа мүгедек балалар арнайы (түзету) оқу орындарында, үйде немесе арнайы мектеп-интернаттарда білім алады. Соңғы онжылдықтар ішінде елімізде либералды демократиялық өзгерістердің әсерінен қоғамның денсаулығышектеулі адамдарға деген көзқарасын және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктерін бағалау айтарлықтай өзгерді. Психофизикалық бұзылулар адамның болмысын, сезіну, бастан кешіру және әлеуметтік тәжірибе алу мүмкіндігін жоққа шығармайтыны барған сайын таныла бастады. Әр баланың жеке білім алу қажеттіліктері мен қабілеттерін ескере отырып, дамуына қолайлы жағдай жасау керек деген түсінік келді. Осылайша, арнайы мекемелер және жалпы білім беретін мектеп арасындағы кедергілер жойылады, жалпы білім беретін мектептерде бұрын ерекше оқытуды қажет балалардың жекелеген санаттарына қол жетімділік жабылған болатын [1]. Инклюзивті білім - бұл барлық балалардың бірдей білім алуына және барлық балалардың әр түрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан жалпы білім беруді дамытуды көздейтін кеңірек интеграциялау процесі [2].

Инклюзивті білім беруді енгізу ерекше оқытуды қажет ететін балалардың жеке басының дамуына ғана емес, сонымен қатар олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына да тиімді әсер етеді. «Ерекше» балаларды қабылдау, толеранттылық, жанашырлық сезімін қалыптастыру, баланың даму ерекшеліктерімен және олардың қалыпты дамып келе жатқан сыныптастарымен біртұтас білім беру кеңістігінде өзара әрекеттескен кезде қалыптасатын, агрессивтілік, төзбеушілік қаупін азайтады.

Инклюзивті білім беруді енгізу мектеп психологтарының қызметіне де әсер етеді. Олардың рөлі қоршаған ортаны қорғауға негізделген жеке балалар мен мұғалімдерді, барлық сыныптар мен жергілікті қауымдастықты біріктіретін, балалардың мүмкіндіктеріне емес, мүмкіндіктерге назар аударатын тұтас жүйені құру болып табылады. Басқаша айтқанда, білім беру психологы мектептегі корпоративті мәдениеттің өзгеруімен бірге жүреді және мұғалімдерге мамандықтың жаңа міндеттеріне бейімделуге көмектеседі [3].

Іс жүзінде бұл қызмет мектепке бейімделудің бастапқы, орта және үшінші дәрежелі алдын-алу шараларынан, инклюзивті білім беруді енгізумен байланысты мектептің өміріндегі өзгерістерді жеңілдетуге, одан әрі білім беру жолын жоспарлауға, кейде өте ұзақ уақытқа, дағдарыстық араласулардан (мысалы, бала мектептен шығарылған кезде), инклюзивті білім берудің психологиялық аспектілері бойынша жеке және топтық кеңес беру [4].

Алайда, көптеген мектеп психологтары әртүрлі мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуде арнайы дайындықтан өтпейді. Сонымен қатар, зерттеулер университеттерде инклюзивті білім беру жағдайында даму проблемалары бар балалармен жұмыс істеуге психологтарды даярлау проблемасы жеткілікті дамымағандығы көңілге өкініш сезімін ұялатады.

Болашақ педагог-психологтардың мүгедектігі бар балалармен университеттік ортадағы инклюзивті мектепте жұмыс жасауға дайындығы мәселесіне жүйелі көзқарастың жоқтығы қажетті дағдыларды игеру мүмкіндігін шектейді, сонымен қатар болашақ мамандардың мазмұнына біртұтас көзқарасы жоқ екенін атап өткен жөн. Алайда, қолданыстағы «Психологиялық білім беру қызметі туралы ереже» бөліміндегі «Дамыту және психокоррекциялық жұмыс» және «Жаңа мектеп» ұлттық білім беру бастамасы, онда «жаңа» мектеп бәріне арналған мектеп ретінде орналастырылған, психологтың білімі, дағдылары болуы керек екендігі туралы тікелей нұсқау бар. Бұл нұсқау Қазақстан Республикасының ұйымдарындағы психологиялық қызметтің ережелерінде айтылып кеткен.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауға арналған оқыту жүйесіне психологиялық-педагогикалық дайындық жүргізілуі керек. Болашақ психологтардың мұғалімдердің кәсіби іс-әрекетке дайындығы мәселесін зерттеу нәтижелері оны зерттеу

аймағында (психологиялық, акмеологиялық, психологиялық, педагогикалық) және бөлімдерде (жеке, функционалды, жеке-іс-әрекет) жүргізілетіндігін көрсетеді. Жеке жазықтықта болашақ іс-әрекеттің сипатына байланысты индивидуалды-тұлғалық қасиеттердің көрінісі туралы айтылады [5]. Жалпы, кәсіптік қызметке дайындығы белсенділік тудыратын тұлғаның белсенді жағдайы ретінде қарастырылады; іс-әрекет нәтижесінде; кәсіби жағдайлар мен міндеттерге қатынасты анықтайтын сапа ретінде; мақсатты қызметтің міндетті шарты ретінде оны реттеу, тұрақтылық, тиімділік; оның шарттарының жалпы ағымына кіретін субъект қызметінің формасы ретінде.

Бұл жұмыста психолог-педагогтардың инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеуге психологиялық-педагогикалық дайындығы интегралды жеке білім беру жүйесі, жеке тұлғалық ерекшеліктер жүйесі, әлеуметтік көзқарастар, мотивация, перспективалық бағыттарды іске асыру үшін қажет және инклюзивті білім беру мекемесіндегі психолог жұмысының тиімділігін қамтамасыз ету ретінде қарастырылады.

Осы мақсатта инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеуге психологтарды даярлау бағдарламасы жасалды. Бұл бағдарлама Қазақстан Республикасының ұйымдарындағы психологиялық қызметтің ережелерінде көрсетілген. Бағдарламаның мақсаттары.

1) Инклюзивті білім беру жүйесі туралы идеяларды қалыптастыру, психологиялық-педагогикалық қолдаудың міндеттері, әдістері мен құралдары және осы негізде психологтың осы білім беру жүйесінде жұмыс істеуге танымдық дайындығының қалыптасуы мен дамуы.

2) Ерекше қажеттіліктері бар балалар мен олардың ата-аналарына деген толерантты көзқарасты қалыптастыру, инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеуге қажетті кәсіби маңызды жеке қасиеттерді дамыту.

3) Эмпатикалық қабілеттерін дамыту, денсаулығына ерекше қажеттіліктері бар балаларды қабылдау қондырғыларын қалыптастыру.

4) Денсаулығы бұзылған балалармен жұмыс істеу мотивациясын, оқуға әлеуметтік мотивтерін қалыптастыру [6]. Қазақстан білім беру туралы халықаралық конвенциялардың қатысушысы болғандықтан, бұл бағдарлама мектептердегі инклюзивті білім беру бағдарламасының ережелері аясында біздің жүйеге қатысты болып табылады.

Инклюзивті білім беру жүйесінде болашақ педагог-психологтерді даярлау үшін бірқатар кешенді шараларды қарастырады. Болашақ педагог-психологтердің кәсіби даярлаудың құрылымын, мазмұны мен технологиясын жетілдіру, студенттердің кәсіби білімінің сапасы мен практикалық бағытын жақсарту мақсатында мынадай іс-шаралар жүйесі жүзеге асырылып жатыр:

1) негізгі және қосымша кәсіби білім беру бағдарламаларын жүзеге қолданылады;

2) оқушылардың сабақтан тыс жұмыстарын жақсартады; жетекші ғылыми, білім беру ұйымдарымен байланыс орнатады;

3) бакалавриат және магистратура деңгейлеріндегі жоғары кәсіптік білімнің негізгі кәсіптік білім беру бағдарламаларының модульдерін тестілеуге қатысады (мұғалімнің білімін жетілдіру бағдарламасы аясында жобалардың бірлескен орындаушысы ретінде);

4) жыл сайын инклюзивті білім беру мәселелеріне арналған ғылыми-практикалық конференциялар өткізеді.

Бағдарлама өзара байланысты үш блокты қамтиды: теориялық, әдістемелік және практикалық. Бағдарламалық блоктардың әрқайсысында инклюзивті білім беру мекемесіндегі психолог жұмысының басым бағыттары жүзеге асырылады: ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына психологиялық-педагогикалық қолдау, сынып жетекшісінің психологиялық-педагогикалық қолдауы және ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша жұмыс.

Теориялық блок «Педагогика және психология» мамандығының студенттерінің оқу жоспарына енгізілген «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау» курсынан тұрады. Бұл блок зерттелетін мәселенің негізгі тұжырымдамаларына, мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы даму проблемалары бар балалардың әртүрлі санаттары үшін арнайы білім берудің теориялары,

тұжырымдамалары мен қағидаларына, сондай-ақ инклюзивті білім берудің теориялық негіздеріне арналған бөлімдерді қамтиды. Проблемалық топ теориялық материалды, инклюзивті білім берудің жеке мәселелерін терең зерттеуді (мысалы, көру қабілеті, есту қабілеті, ерте жастағы аутизмі бар балаларға бейімделу және т.б.) қамтиды. Теориялық блок психологиялық педагогикалық дайындығының танымдық компонентінің қалыптасуына ықпал етеді [7].

Әдістемелік блок сонымен қатар элективті курспен ұсынылған, бұл түзету дамуын, даму проблемалары бар балалармен жұмыс істеуге арналған оңалту бағдарламаларын, осы категориядағы балаларға арналған психодиагностикалық зерттеу бағдарламаларын дайындауды қарастыратын бөлімдер. Бұл блокқа жалпы білім беретін мектептерде және аралас типтегі мектепке дейінгі мекемелерде тәжірибе кіреді, онда студенттер психологтары мектеп психологтарының, мұғалімдердің, дефектологтардың денсаулығы нашар балалармен жұмыс жасау тәжірибесін ескереді [7]. Проблемалық топ - денсаулығы бұзылған балалардың жекелеген санаттарын, олардың интеграциялануы және бейімделу қабілетін зерттеудің әдіснамалық негіздерін зерттейді.

Практикалық блокқа ең алдымен студенттер араласқан түрдегі оқу орындарындағы практика кіреді, онда студенттер алған білімдерін және зерттелген балалар санатымен жұмыс істеудің әдістері, формалары мен құралдарын қолданады. Практикалық блок сонымен қатар мектеп психологтарын инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеуге дайындау бойынша психологиялық-педагогикалық дайындықты қамтиды, ол пән аясында жүзеге асырылады, мұнда студенттер даму проблемалары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуде туындайтын психологиялық-педагогикалық жағдайларды шешуді үйренеді, қалыптасқан адекватты қорытындылайды. Дамуында проблемалары бар балалармен қарым-қатынас формалары мен тәсілдері, сондай-ақ психологиялық дайындық эмпатия мен төзімділіктің дамуына, балалармен жұмыс істеуге ынталандыруға ықпал етеді даму проблемалары бар ми және олардың ата-аналары. Проблемалық топ практикалық блокқа енеді, өйткені ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқиды [7].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, болашақ педагог-психологтардың педагогикалық дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттары туралы деректердің талдауын былай көрсетеміз:

- психологиялық-педагогикалық дайындық компоненттерінің барлық көрсеткіштерінде оң өзгерістердің болуы;

- инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істеуге психологиялық-педагогикалық даярлықтың әртүрлі компоненттерін қалыптастыру ерекшеліктері және олардың іске асырылатын формативті бағдарламаға деген сезімталдығы. Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беру проблемалары туралы хабардар болуындағы өзгерістер мен балаларға деген өз көзқарастарын қайта қарастыру.

Болашақ психологтардың, педагогтардың инклюзивті білім беру жүйесіндегі балалармен жұмыс жүргізуге психологиялық-педагогикалық дайындығын зерделеу бойынша эксперименттік жұмыс нәтижелерін талдау, инклюзивті білім беру жүйесіндегі балалармен практикалық жұмысқа болашақ мамандарды даярлау бағдарламасын құру мен іске асырудың тиімділігі туралы айтуға мүмкіндік береді. Осылайша, педагог-психологтардың балалармен жұмыс жүргізудегі психологиялық-педагогикалық дайындығы мәселесін шешу елде инклюзивті білім беруді қарқынды енгізуге мүмкіндік береді. Түлектердің кәсіби құзыреттілік деңгейінің жоғарылауы байқалуы, яғни ол білім беру қызметін тұтынушылардың - жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Малофеев Н.Н. Почему интеграция в образование закономерна и неизбежна // Альманах ИКП РАО. 2007. №11. С.103-111.

2. Мороз А.Г. Формирование готовности к педагогической деятельности у будущих учителей //Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете / сб. науч. трудов. Днепропетровск: Днепр. ун-та, 2000. С. 12-25
3. Baker, E. T. (2011). The effects of inclusion on learning. *Educational Leadership*, 52(4), 33-35
4. Lipsky, D. K., & Gartner, A. (2010). Inclusion, school restructuring, and the remaking of American society. *Harvard Educational Review*, 66(4), 762-797.
5. Кобзев М.С. Психолого-педагогические основы профессиональной подготовки учителя// Педагогика. 2000. № 9. С. 77-80.
6. Romi, S., & Leyser, Y. (2006). Exploring inclusion pre service training needs: A study of variables associated with attitudes and self-efficacy beliefs. *European Journal of Special Needs Education*, 21(1), 85-105.
7. Левченко М.В. Психологические особенности готовности абитуриентов к учению в педагогическом вузе: автореф. дис... канд. психол. наук. К., 1999. 18 с.